

УДК 343.983

Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні

Сенченко Н.М., к.ю.н., старший викладач

Навчально-науковий інститут права та соціальних технологій

Чернігівського національного технологічного університету

У статті досліджені окремі питання основних властивостей (ознак, вимог) оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні.

Ключові слова: експертиза, дослідження доказів, оцінка, висновок експерта.

В статье исследованы отдельные вопросы основных свойств (признаков, требований) оценки заключения эксперта в уголовном производстве.

Ключевые слова: экспертиза, исследование доказательств, оценка, заключение эксперта.

Senchenko N.M. THE VALUATION OF EXPERT'S OPINION IN CRIMINAL PROCEEDINGS.

The article deals with some issues of main characteristics (features, requirements) of the valuation of expert's opinion in criminal proceedings.

Key words: expert examination, investigation of evidence, valuation, expert's opinion.

В теорії кримінального процесу та на практиці сформулювалось стійке розуміння поняття оцінки доказів, як розумової, логічної діяльності відповідних суб'єктів, яка спрямована на пізнання фактів для встановлення істини по справі і яка здійснюється в певних логічних формах відповідно до закону і правового розуміння за їх внутрішнім переконанням, заснованим на всебічному, повному й об'єктивному аналізі всіх обставин справи в їх сукупності, спрямована на встановлення достовірності та належності, допустимості й достатності доказів, їх взаємозв'язку і значення для вирішення питань, що становлять предмет доказування [1, с. 260].

Вивченню та дослідженню питань і проблем оцінки висновку експертизи в своїх працях приділяли увагу такі вчені, як Варфоломеева Т.В., Гончаренко В.Г., Грошевий Ю.М., Казанцев В.В., Клименко Н.І., Коваленко Е.Г., Колмаков В.П., Стахівський С.М., Шибіко В.П., О. Р. Шляхов та ін.

Основний зміст оцінки будь-яких видів судових експертиз міститься у визначенні наукової обґрунтованості результатів до яких прийшов експерт, що знайшли відображення у висновку.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України) (далі – КПК України).

Висновок та показання експерта у кримінальному провадженні, як і інші докази, повинні бути ретельним чином оцінені відповідними суб'єктами. Висновок експерта не є обов'язковим для органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду і вони мають право не погодитись з висновком експерта, але така незгода повинна бути мотивованою у відповідному процесуальному рішенні.

Специфічність висновку експерта підтверджується тим, що експерт проводить дослідження та обґрунтовує свої висновки на підставі спеціальних знань у тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла. Державні органи (особи), у провадженні яких перебуває справа, як правило, не мають таких знань, що, зазвичай, ускладнює процес оцінки того чи іншого доказу. На практиці висновок експерта в силу своїх специфічних рис, а саме використання спеціальних наукових знань, сприймається суб'єктами оцінки як особливий вид доказів. Слідчі (судді) надають преюдиційне значення висновку експерта, особливо, якщо експертом була особа, що має тривалий стаж роботи у

державній судово-експертній установі, вчений ступінь та має відповідно високий авторитет.

Зупинимось на елементах оцінки висновку експерта. Так, Казанцев В.В. виділяє наступні найбільш загальні елементи оцінки висновку експерта: а) оцінка процесуального порядку призначення і проведення експертизи; б) оцінка особи експерта; в) оцінка матеріалів, які направлені на експертизу; г) оцінка повноти і наукової обґрунтованості висновку експерта; д) оцінка висновку експерта з точки зору сформульованих висновків; є) оцінка правильності складання самого висновку; ж) оцінка ймовірних помилок, які можуть бути допущені експертом; з) оцінка доказів, що містяться у висновку експерта з точки зору їх належності до справи, допустимості та місця в системі доказів, тобто оцінка у сукупності з іншими доказами [2].

Слідчий, прокурор, суд повинні перевірити допустимість висновку експерта, тобто дотримання процесуального порядку призначення і проведення експертизи, передбаченої законом процедури. Відповідно до положень ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження необхідні спеціальні знання.

Наступним моментом, що стосується допустимості висновку експерта, є з'ясування компетентності експерта і перевірка обставин, при яких він повинен був підлягати відводу. Як вважають автори Енциклопедії судових експертиз, компетентність експерта може характеризувати його компетенцію у суб'єктивному розумінні, комплекс знань в галузі теорії, методики і практики експертизи визначеного роду та виду і досвіду [3,с.177]. До перевірки компетентності входять не тільки його особистісні дані, а і більш глибокий аналіз проведеної роботи в межах відповідних знань та досвіду.

Надалі повинно бути з'ясовано, наскільки вірно було складено висновок експерта, чи містяться необхідні реквізити, чи дотримані правила оформлення, передбачені ст. 102 КПК України.

Особливу увагу слід звернути на оцінку допустимості об'єктів, наданих на експертизу. Так, А.Я. Паліашвілі виділяє в такій оцінці наступні елементи: а) оцінка справжності, придатності та повноти об'єктів експертного дослідження; б) оцінка достатності у кількісному та якісному відношенні матеріалів експертизи [4, с.80].

Експертному дослідженню можуть бути піддані лише об'єкти, котрі належним чином процесуально оформлені. Якщо об'єкти визнані недопустимими, то цієї властивості позбавляється і висновок експерта. Живі особи не можуть бути по своїй природі визнані недопустимими об'єктами експертизи. Як виключення можливо визнати лише процесуальний порядок поміщення особи, яка направляється на експертизу до стаціонару з метою проведення судово-психіатричної експертизи. Але саме тут можливо говорити про дотримання законності, а не про непридатність об'єкта. Гадається, що по відношенню до матеріалів справи та інших документів, що надаються для проведення даної експертизи, однозначно стверджувати буде неправильно. Тому до письмових матеріалів, що надаються з метою проведення судової експертизи по відношенню до живих осіб, пред'являються ті ж вимоги, по яким оцінюються всі інші подібного роду об'єкти при провадженні будь яких інших судових експертиз.

І.Л. Петрухін з цього приводу відмічає, що експерту повинні бути представлені об'єкти у безпосередньому вигляді і виключно у випадку неможливості – тільки письмові матеріали [5, с.124]. Але в силу своєї специфіки при проведенні судово-психіатричної експертизи, комплексної судової психолого-психіатричної експертизи і судово-психологічної експертизи письмові матеріали є необхідністю. Недоцільно призначати проведення заочної судово-психіатричної експертизи при житті особи, якщо, звичайно, немає обставин, що перешкоджають дослідженню (наприклад, тяжкий стан хворого). Гадається, що, якщо первинна судово-психіатрична експертиза була, наприклад, стаціонарною, то повторна (якщо особа жива) - повинна бути проведена також стаціонарно, інакше буде складно оцінити якість проведених

досліджень, оскільки зрозуміло, що при провадженні стаціонарної експертизи більше можливостей, ніж при заочній судово-психіатричній експертизі. Отже, в даній ситуації втрачається сенс призначення повторної експертизи.

У той же час, початково висновок експерта повинен бути перевірений з точки зору належності, хоча дана властивість відноситься не до форми доказів, а до його змісту. Належність доказів, як вказує Н.П. Царьова, є суб'єктивно-об'єктивною властивістю змісту доказів, що проявляється в якісній здатності інформації. Бути використаною слідчим і судом для встановлення релевантних обставин, із чого вбачається, що, по-перше, належність проявляється у зв'язку доказової інформації з обставинами справи, яка повинна бути суттєвою і необхідною [6, с.147]. Належність інформації проявляє себе в очевидності, обов'язковості зв'язку їх змісту з предметом доказування, при якому із першого впливає друге.

Достовірність і достатність висновку експерта полягає у перевірці обґрунтованості його висновку, аргументованості та підтвердженості їх проведеними дослідженнями. Загалом достовірність визначається за наступними параметрами: 1) недійсність застосованої методики – при провадженні практично всіх видів експертиз живих осіб застосовуються апробовані і затверджені Міністерством охорони здоров'я разом із головними установами методики. Наприклад, Інститут неврології і психіатрії та наркології Академії медичних наук України періодично публікує спеціальні стандартні правила, в яких коректує, з врахуванням розвитку науки, методики, що застосовуються експертами-психіатрами при проведенні судово-психіатричної експертизи. Однак оцінювати правильність застосованої методики можливо тільки спеціалісту, що працює в цій галузі. Крім того, проведення судової експертизи живих осіб ґрунтується тільки на науково апробованих методиках. Єдине зауваження стосується відповідності методів, що використовуються, вимогам сучасної медицини, психіатрії і психології. Надійність застосованої методики тісно пов'язана з науковістю висновку експерта. Слідчі, прокурори, слідчі судді та судді можуть вимагати, щоб у висновку містились роз'яснення

основних теоретичних положень до яких приходять у своєму висновку експерт, прийнятих у психології понять, якщо про них йде мова при викладенні результатів дослідження або формулюванні висновків, оскільки дуже важливо розуміти значення кожного спеціального терміна, що використовуються експертами-психіатрами; 2) достатність наданих експертам матеріалів. Перевірка якості зібраних матеріалів, що передані на дослідження має важливе значення, що не завжди враховується слідчими і судами при призначенні експертизи, в результаті чого, експерти не здатні дати відповіді на сформульовані питання; 3) правильність наданих експерту матеріалів. Правильність по відношенню до проведеної судової експертизи слід розуміти як істинність наданих документів, тобто адекватність інформації дійсно існуючим обставинам і їх відповідність відомостям, що містяться у відповідних документах; 4) повнота дослідження також характеризує висновок експерта з точки зору його достовірності. Особливе значення набуває оцінка повноти дослідження у випадках проведення комплексного психолого-психіатричного дослідження. Вважається необхідним врахувати особливості провадження експертизи та проаналізувати всі існуючі методи. Але при провадженні, наприклад, судово-психіатричної експертизи або комплексної судово-психіатричної експертизи іноді достатньо провести амбулаторно всі дослідження і дати більш обґрунтований висновок. Іноді експерти рекомендують призначити стаціонарну експертизу, помістити особу до стаціонару для більш ретельного вивчення і застосування необхідних методик і методів, включаючи і такі, при яких потрібно спеціальне оснащення, наприклад, дослідження головного мозку за допомогою комп'ютерної томографії і магнітно-ядерно-резонансного дослідження, яке можливо зробити лише в умовах спеціалізованих неврологічних установ.

Аналізуючи повноту експертного дослідження, слід також розглянути питання: 1) відповідності висновків експертів, проведеним ними дослідженням, тобто наскільки положення, до яких прийшли експерти, впливають із раніше описаних досліджень. Це є достатньо складним, оскільки оцінювати потрібно

дані у галузі медицини, психіатрії та психології, як спеціалізованих наук. Тому особа, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа повинна звернутись до спеціаліста відповідної галузі; 2) наявність у висновку відповідей на всі поставлені запитання також характеризує повноту висновку. Це оцінити не складно, достатньо співставити кількість питань і кількість відповідей, але при цьому слід мати на увазі, що експерти-психіатри можуть дати розгорнуте пояснення, яке буде відповіддю на декілька некоректно сформульованих відповідей.

Достовірність висновку включає в себе також оцінку його правильності, що по відношенню до висновку експерта означає відповідність даного доказу іншим, які вже містяться у справі. Однак слід звернути увагу на те, що оцінюється: не сам висновок, а відомості на підставі яких експерти прийшли до висновків, які вже існують, тобто повертаємось до питання належних об'єктів. І крім того, в таких випадках призначається повторна експертиза.

Доказове значення – це одна із категорій за якою також оцінюється висновок експерта. Під доказуванням висновку слід розуміти зміст у висновку визначеного встановленого факту, тобто категоричний висновок експерта про даний факт [7].

Досить близько до доказового значення підходить і визначеність висновку експерта. Як вважає І.В. Овсянников, «визначеність висновку експерта – це його здатність зменшити вихідну невизначеність системи версій, можливих за змістом поставленого перед експертом питання, тобто зменшити ентропію цієї системи версій. Виходячи з цього, визначений експертом висновок, містить певну кількість доказової інформації, яка зменшує вихідну невизначеність системи версій, а тому у невизначеному висновку кількість такої інформації дорівнює нулю» [8, с.457]. Вважається, що чим більш конкретним і категоричним буде висновок експерта, тим більш визначеним буде його висновок, хоча неможливо виключити можливість високої оцінки за властивістю визначеності і висновку експерта, який містить ймовірні висновки.

В науковій літературі немає єдиної думки з питання про ймовірні висновки експерта. По своїй логічній формі висновки може бути категоричним або ймовірним. Ймовірні докази можуть використовуватись в якості побічних, тому як вони можуть мати орієнтує значення. Але з процесуальної точки зору ні ймовірні висновки, ні ті, що містять обґрунтовану відмову експерта, не є джерелом доказів внаслідок відсутності в них визначено встановленого факту.

І.В. Овсянников вважає доцільним «закріпити в законі статус доказів для прийнятних висновку експерта, ... оскільки прийнятна форма висновку сама по собі ще не позбавляє автоматично висновку експерта можливості служити обвинувальним доказом, але в деяких ситуаціях такий висновок може викликати сумніви у винуватості обвинуваченого... Що стосується категоричної форми висновку без вказівки ступеня обґрунтованості, надійності або прийнятності можливої помилки, якщо така хоча б теоретично не виключена, то така форма найбільш притаманна» [8,с.381].

Виникає питання про те, хто повинен визначати ступінь прийнятності. Якщо це сам експерт, що дає висновок, то чи може бути експерт об'єктивним? Якщо цей ступінь будуть визначати слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, то вона може бути завищена. Гадається, що експерт може визначити, наскільки прийнятним є той чи інший факт, але вказати ці прийнятні висновки, навіть при умові визначення високого ступеня прийнятності встановленої експертом обставини, в основу підсумкового процесуального рішення нам здається необґрунтованим.

Розглядаючи наведені думки по відношенню до живих осіб, можна вказати: на практиці проведення судово-психіатричної, комплексної судової психологічно-психіатричної експертизи, судово-психологічної експертизи експерти керуються тим, що вони повинні дати чіткі відповіді на поставлені запитання. Так, при провадженні судово-психіатричної експертизи – дати чітку відповідь на головне питання, що стосується осудності (неосудності) особи, по відношенню до якої проводиться експертиза. Тут не може бути ніяких передбачень. Тому у випадку, коли не можливо дати чітку відповідь, експерти

рекомендують призначити стаціонарну комплексну психолого-психіатричну експертизу, або повідомляють про неможливість дати відповіді на питання взагалі, обґрунтовуючи своє рішення недостатністю наданих матеріалів (у випадку посмертної комплексної психолого-психіатричної експертизи). За даними І.В. Овсянникова, у Німеччині та США прийнятні висновки експертів не тільки визнаються допустимими на судовому розгляді кримінальних справ, але і переважають серед інших [9, с.29]. Що стосується судово-психіатричної експертизи по відношенню до живих осіб можливо використовувати прийнятні висновки експерта в якості орієнтуючої інформації для спрямування подальшого розслідування і відшукання інших доказів.

Таким чином, визнати за прийнятними висновками експерта статус доказів можливо, але в такому випадку необхідно встановити критерії його застосування, який не виходить за межі похідного доказу. Тобто, прийнятний висновок експерта сам по собі може бути покладено в основу підсумкового процесуального рішення, який в сукупності з іншими доказами безумовно встановлює обставини, що підлягають доказуванню по кримінальній справі.

Актуальним є також питання, яке стосується оцінки висновку повторної і первинної експертизи, яка може бути призначена лише судом в разі встановлення розбіжностей у висновках кількох експертів стосовно одного і того самого предмета та питання дослідження після їх допиту в суді. Якщо в результаті цієї дії не вдалося усунути неповноту і недостатню ясність висновку, виникли сумніви у його правильності, якщо він суперечить матеріалам справи і це неможливо усунути в результаті допиту експерта під час судового розгляду, з'ясувалась необхідність постановки перед експертом нових питань, на які неможливо отримати відповіді під час судового розгляду. Особливістю повторної експертизи, яку необхідно врахувати при оцінці висновку є те, що перед нею, як правило, постає завдання перевірки наукової обґрунтованості первинної експертизи, а також встановлення причин розбіжностей у висновках попередніх експертів. Оцінюючи висновок повторної експертизи, суд ще раз аналізує висновок первинної експертизи. Повторний висновок повинен

оцінюватись по тим же правилам, що і первинний, з тим лише доповненням, що можливо використовувати метод порівняння і в певній мірі, що полегшить роботу суду, оскільки яка б не призначалась кількість експертиз, лише одна з них буде прийнята в якості вірної і її положення підтверджуються іншими доказами у кримінальному провадженні.

Слід зауважити, що в юридичному відношенні оцінити висновок експерта прокурор, слідчий і суд повинні самостійно, у науково-методичному аспекті при виникненні складнощів в оцінці слід запрошувати незалежного спеціаліста, який повинен пояснити дані, що містяться у висновках відповідного документа. Процесуально можливо оформити участь такого консультанта, як спеціаліста відповідно до положень ст.71 КПК України, залучати його для роз'яснення сторонам та суду питань, які входять до його професійної компетенції. В такому випадку його консультація, що надана у формі показань, тобто відповідей на поставлені запитання, будуть вважатися доказами по справі.

Список використаних джерел

1. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України /Є.Г. Коваленко. Київ, Юрінком Інтер, 2006.- 631 с.
2. Казанцев В.В. Криминалистическое исследование средств компьютерных технологий и программных продуктов. Оценка заключения эксперта следователем и судом /В.В. Казанцев [Электронный ресурс] // [http://www.allpravo.ru / library / doc5195 p0/instrum.5196/item5204.html](http://www.allpravo.ru/library/doc5195p0/instrum.5196/item5204.html)
3. Энциклопедия судебной экспертизы / Т.В. Аверьянова, Е.Р. Россинская; под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. М.: Юристъ, 1999.- 400 с.
4. Палиашвили А.Я. Экспертиза в суде по уголовным делам /А.Я. Палиашвили. М., 1973.- 142 с.

5. Петрухин И.Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И.Л. Петрухин. М., 1964.- 230 с.
6. Царева Н.П. Документы-доказательства в уголовном судопроизводстве /Н.П. Царева. М.: Приор-издат, 2003.- 160 с.
7. Бородин С.В., Палиашвили А.Я. Значение категорических и вероятных заключений экспертизы для расследования и рассмотрения уголовных дел / С.В. Бородин, А.Я. Палиашвили. [Электронный ресурс] //http:www.allpravo.ru/library/doc6345/item6004.htm/.
8. Овсянников И.В. Категория вероятности в судебной экспертизе и доказывание по уголовным делам: Дисс... д-ра юрид.наук. Академия управления. М.,2001.- 511 с.
9. Овсянников И. О допустимости вероятностного заключения эксперта / И. Овсянников // Российская юстиция. 1998. № 6. С.25-31.